
DISKURZUSELEMZÉSEK

SZABÓ MÁRTON

Szimpozion a politikai diskurzuselemzésről

Az essexi székhelyű Politikai Kutatások Európai Szövetsége (European Consortium for Political Research: ESPR) 2001-ben új folyóiratot indított European Political Science (EPS) címmel. Az évente háromszor megjelenő lap a politikatudomány információs fóruma, amely olvasóit a politikatudományi kutatásokról és együttműködésekről, valamint a kutatási eredményekről tájékoztatja. Az alábbi összeállítás – a lap negyedik számaként – a második évfolyam első számában jelent meg „Symposium: Discourse Analysis and Political Science” címmel. Fordítás-összeállításunk a folyóirat vonatkozó teljes anyagát tartalmazza: az előszót, a zárszót (egyiknek sincs „nevesített” szerzője, ezért nyilvánvalóan a szerkesztők álláspontját tükrözi) és a köztölt négy rövidebb tanulmányt.

Vajon milyen gondolatok ébrednek a magyar olvasóban és milyen következtetésre jut, ha áttanulmányozza ezeket a munkákat, különös tekintettel a politikatudomány hazai helyzetére? Az írások rövidegéhez igazodva megpróbálok néhány pontban válaszolni a kérdésre.

1. Az összeállítás minden írása hangsúlyozza, hogy a politikai diskurzuselemzés nem egyszerűen új kutatási metodológia, hiszen a különféle szövegvizsgálatok és -elemzések már évtizedek óta a társadalomtudomány eszköztárába tartoznak, hanem *egy új tudományos szemlélet módszere*. A diskurzuselemző, mert másként fogja fel a tudást és a nyelviséget, másként fogja fel a valóságot is, mint a pozitivista ténytudományok híve. A nyelv (és így a jelentés) itt nem ablak, amelyen át a torzítatlan valóságot pillanthatjuk meg, hanem a politika alakításának eszköze,

amelynek realitása mindig konstruált és esetleges. A szemlélet elfogadásának nehézségei is ebből erednek: itt nem módszerek, hanem paradigmák küzdelméről van szó, amelynek egzisztenciális tétje van.

2. Ezzel együtt a diskurzuselemzés az ezredfordulón a politikatudomány egyik *befolyásos irányzatává* vált. Már nemcsak elszigetelt tudósi próbálkozások jelzik jelenlétét, hanem a szemlélet jegyében politikatudományi iskolák, műhelyek, intézmények szerveződnek. A tényt a legújabb politikatudományi kézikönyvek is megerősítik. A változásban feltehetően két tényezőnek volt számottevő szerepe. Egyrészt a politika valóság radikális megváltozásának; Európa s a nagyvilág széteső és újjászerveződő politikai identitásának, amely új magyarázatokat igényel. Másrészt annak, hogy a társadalomtudományok is megváltoztak; ma már kevesen vitatják a nyelv és a jelentés, az olvasás és az értelmezés elméletképző jelentőségét.

3. A *hazai politikatudományban* nagyjából a nyugat-európai törekvésekkel egy időben jelent meg a jelzett diszkurzív szemlélet, ott a nyolcvanas évek második felében, itt a kilencvenes évek elején, és státusa is hasonló volt. Ezek a fordítások is mutatják, hogy hasonló szemlélet jegyében gondolkodtunk a politikáról, bár a magyar törekvések kevésbé az itt bemutatott eredmények közvetlen adaptációira épültek, mint inkább egy hermeneutikai társadalomtudomány politológiai átgondolására. Fgyelemre méltó, hogy a diszkurzív politikatudomány kidolgozásában sok észak-európai kis állam kutatója jeleskedett; ami jelzi, hogy talán a magyar politikatudomány királyi útja sem csak a „*bedolgozó politológia*” lehet, persze örök lemaradásban és „*harmadhegedűs*” szerepben.

4. A politikai diskurzuselemzés *területei szerteágazóak*. Az összeállítás jól mutatja, hogy a diszkurzivistának elvileg a politológia minden témájáról lehet tudományos mondanivalója, a hatalom értelmezésétől a közpolitikai témák elemzéséig. Ez nem is lehet másként, hiszen itt nem a módszer eredeti, hanem a szemlélet. Ez azonban azt is jelenti, hogy a diszkurzivitás jegyében elvileg maga a politika is újragondolandó; a politika struktúrája és határa nem egészen az és ott van, ahová, mint egyik szerzőnk írja, a rend vagy az érdekdeterminált cselekedetek funkcionalista értelmezői teszik. A diszkurzív szemlélet jegyében ezért a politikát másként lehet megismerni, és benne mást lehet felismerni, mint a funkcionalista ténytudományok álláspontjáról. Kár, hogy ez a tény a diszkurzív törekvéseknek egyenlőre csak a margóján jelent meg.

5. Ma már a politika diszkurzív értelmezése is tagolt; legalább három különböző hagyományú iskola és irányzat bontakozott ki a keretei között a „*politics*” vizsgálatára, bár ezt a tagolást összeállításunk nem mutatja fel. Legkorábban és legnagyobb vehemenciával a strukturalista és modernista alapállású *kritikai*

diskurzuselemzés (Critical Discourse Analysis) bontakozott ki, amely a társadalmi egyenlőtlenség és igazságtalanság diszkurzív jelenségeit kutatja, és megpróbál megfelelést találni a nyelvi, a politikai és a társadalmi struktúrák között. Fontos alakja Teun van Dijk, Ruth Wodak és Norman Fairclough. Ugyancsak iskolává szerveződött az itt jelzett *posztmarxista hegemóniaelmélet*, amelyet az elméletalapító Ernesto Laclau és Chantal Mouffe tevékenységén túl olyan további kutatók neve fémjelez, mint Jacob Torfing, Aletta J. Norval, Yannis Stavrakakis vagy David Howart. Összeállításunkból az olvasó fontos információkat tudhat meg erről az irányzatról. És végül a hermeneutikai alapállású *diszkurzív politikatudomány*, amely egyenlőre kevésbé szerveződött iskolává. Elméleti alapkérdése az, hogy mi a politikai, ezért elsősorban azokra a diskurzusokra kíváncsi, amelyek a politikát, illetve annak egy-egy részét a re-és újrakonstruálás szándékával alakítják, akár történetileg is. Olyan mai szerzők törekvése és munkássága tartozik ide, mint például Terrell Carver, Kari Palonen, Matti Hyvärinen.

Megjegyzéseim nem az itt következő összeállítás hasznosságát kérdőjelezik meg, inkább arra szerettem volna felhívni a figyelmet, hogy a politika diszkurzív elemzésének lehetőségei nagyobbak, művelése szélesebb körű, eredményei pedig jelentősebbek annál, mint amit belőle szerzőink itt bemutatnak ezekben a rövid írásokban.

Diskurzuselemzés és politikatudomány

Bevezetés

A politikatudományi diskurzuselemzés egyre befolyásosabb irányzattá válik. Elméleti és módszertani jelentősége a kutatók szempontjából is növekszik, ami világosan megmutatkozik az ECPR (European Consortium for Political Research) tevékenységben. A szervezet keretein belül az elmúlt évtizedben számos rendkívül sikeres és népszerű diskurzuselemzéssel foglalkozó szakszemináriumot tartottak. Nemzetközi együttműködés bontakozott ki a következő területeken és témákban: Olof Ruin: „Politikai biográfia” (Bochum, 1990), Terell Carver és Matti Hyvärinen: „Új értelmezési módszerek” (Limerick, 1992), Terell Carver és Véronique Mottier: „Politika és szexualitás” (Oslo, 1996), Maureen Whitebrook és Fabrice Larat: „A narratíva használata a politikában” (Mannheim, 1999), Matti Hyvärinen: „A politikai fogalmak története” (Koppenhága, 2000), Herbert Gottweis és Henrik Wagenaar: „Politika, diskurzus és intézményi reform” és Véronique Mottier és Moya Lloyd: „Identitás a politikában” (Grenoble, 2001). Az ECPR 2001. évi Canterburyben tartott általános konferenciáján is volt egy rendkívül népszerű, David Howarth által szervezett vitasorozat „Diskurzuselemzés és politikaelemzés” címmel, amely különböző országok kutatóit hozta össze.

Az ECPR jelenlegi állandó csoportjai közül a Politikaelmélet csoport hathatósan közreműködött abban, hogy a diskurzuselemzés megjelenhessen az ECPR kutatási témái között. A Politológia és művészetek csoport szintén hozzájárult ahhoz, hogy ezen a területen is létrejöjjön a nemzetközi együttműködés. Az újonnan felállt Elméleti perspektívák és közpolitika-elemző állandó csoport politológusai kutatásaik során a diskurzuselemzést is alkalmazzák. Emellett a politikatudományi diskurzuselemzés kidolgozásához komoly segítséget jelent az Elmélet, politika és társadalom network aktívan dolgozó levelező gárdája

(tps@listserv.cddc.vt.edu) és a tagság jó kapcsolata az Amerikai Politológiai Társasággal. Az essexi „Társadalomtudományi adatgyűjtés és adatelemzés” címmel meghirdetett nyári egyetem továbbra is diskurzuselemzési kurzusok sorát kínálja, amelyek a módszertani képzés és tudományos párbeszéd fórumát teremtik meg a PhD-hallgatók és a tudományos kutatók között. Az ECPR tagintézményei közül egyes országokban számos oktatási és kutatási szervezet intézményesítette a diskurzuselemzést, például az Egyesült Királyságban, Dániában, Svájcban és Hollandiában.

Az essexi egyetemen nagy létszámú diskurzuselemzői kör dolgozik a Department of Government tanszéken. A diskurzuselemzéssel foglalkozó tanrendi előadások és szemináriumok mellett minden évben tartanak egy posztgraduális politikaelméleti konferenciát, ahol az előadásokon szó esik a posztstrukturalista elméletekről is. Hajdani essexi diákok politológus kollégáikkal karöltve a roskildei egyetemen létrehozták a „Dániai Diskurzuselméleti Központot”, amely előadássorozatok, PhD-kurzusok és kutatószemináriumok szervezésével foglalkozik. A központ – egy dániai kiadóval együttműködve – létrehozott egy internetes honlapot (www.diskurs.dk), ahol hírek és adatbázisok találhatóak, továbbá van egy fórum is, valamint egy 36 előadásból álló diskurzuselemzési „mintakurzus” olvasható a honlapon, amelyet angol és dán elméleti tudósok állítottak össze. Az előadások nagy része egyenlőre dánul van, de készül az angol változat is.

A *European Political Science* folyóirat első számában Peter Mair (2001: 7.) azt írta, hogy a politikatudomány többnyire eddig úgy haladt előre, hogy „nem új kérdéseket tett fel, hanem újrafogalmazta a régi kérdéseket”. Érvelése szerint a politikai kutatásban sokszor történt előrelépés úgy, hogy „a tudomány központi kérdéseit, beleértve ebbe a politikai berendezkedés, a stabilitás, a legitimitáció és a hatalommegosztás problémáit [...] új elméletek tükrében gondolták újra”. A következő írások tömören bemutatják a diskurzuselemzés legnagyobb hatású irányzatait. Ezek egyrészt a „rég” politikai kérdéseket új, innovatív módszerekkel vizsgálják, úgy ahogyan erre Mair is rámutatott, másrészt új kérdéseket is felvetnek, elsősorban a politika határainak alapvető problémáját.

Elsőként Terell Carver vázolja a „nyelvi fordulat” jelentőségét a politikatudományi diskurzuselemzés szempontjából. A második írásban Jacob Torfing tárgyalja a Laclau–Mouffe-féle a diskurzuselemzési irányzat főbb sajátosságait, külön kiemelve a jóléti állammal, az állami szektor megreformálásával, a demokráciaelméletekkel, a kormányzással és a biztonságpolitikával foglalkozó kérdésköröket. Utána Véronique Mottier nyújt áttekintést arról, hogy a diskurzuselemzés foucault-i változatai mit tudtak hozzátenni a politikai identitás mai megfogalmazása-

ihoz és a politikaelemzéshez. Végül pedig Maarten Hajer foglalja össze azt az „argumentatív fordulatot”, amelyet a diskurzuselemzés hajtott végre a közpolitikai tevékenység vizsgálata során.

Fordította *Szabó Márton*

FORRÁS

Discourse Analysis and Political Science. Introduction. *European Political Science*, Vol. 2. 2002. 1: 48–49. p.

IDÉZETT IRODALOM

Mair, P. (2001): From Politics to Political Science. *European Political Science*, 1: 1, 7.